

rağbet artınca Ezher'e yakın Ayniyye Medresesi'ne nakledildi. Nâzrû'l-mühimmât Muhammed Efendi Vidinî, Lebûdiye semtinde evi yanındaki cami ve mektebi imar ettirince Tahtâvî'yi burada hadis okutmakla görevlendirdi. Tahtâvî, İbrâhim b. Muhammed el-Harîrî vefat ettiğinde (19 Cemâziyelevvel 1224 / 2 Temmuz 1809) Hanefî müftülüğüne tayin edildi. Ancak Nakîbüleşraf Ömer Mekrem, Mehmed Ali Paşa tarafından görevinden alınıp Dimyat'a sürgün edince (27 Cemâziyelâhir 1224 / 9 Ağustos 1809), Ezher şeyhlerinin onunla ilgili olarak devlet makamına yazdığı arzuhali imzalamadığı için bu görevden alındı. Mehmed Ali Paşa, Hicaz'a Vehhâbilere üzerine 1811'de düzenlediği sefer esnasında her mezhepten bir âlimin orduda bulunmasını istedi ve Hanefîler'i temsilen Tahtâvî'yi seçti. Bir yıl sonra dönen Tahtâvî, kendi yerine Hanefî müftülüğüne tayin edilen Hüseyin b. Hasan el-Mansûrî vefat edince görevine iade edildi (1 Safer 1230 / 13 Ocak 1815). 15 Receb 1231 (11 Haziran 1816) tarihinde vefat eden Tahtâvî, Karâfe'de Ebû Ca'fer et-Tahâvî'nin mezarı yakınında yaptırdığı kabre defnedildi.

Eserleri. 1. Hâşiye 'ale'd-Dürri'l-muhtâr. Haskefi'nin Hanefî fihna dair eseri üzerine yazılmıştır (I-IV, Bulak 1254, 1268, 1283; I-III, Bulak 1269; Kalküta 1264; I-IV, Kahire 1282, 1304). İbn Âbidîn'in *Reddü'l-muhtâr* adıyla aynı kitaba yazdığı meşhur hâşiyede çok faydalandığı eser Abdülhamid el-Ayıntâbi tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir (I-VIII, İstanbul 1285-1288). **2. Hâşiye 'alâ Merâkı'l-felâh.** Şürünbülâfî'nin ibadetlere dair eseri üzerine hâşiyedir (Bulak 1269, 1279, 1290, 1318; Kahire 1304, 1315, 1320, 1321, 1328, 1360, 1372, 1389/1970; İstanbul 1327, 1329, 1330; nşr. Abdülkerîm el-Atâ, I-II, Dimaşk 2001). **3. Cevâb 'an su'âlin yete'allaķu bi'r-ribâ** (Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, nr. 257, vr. 93-104). **4. Risâle fi ecvibe 'ani'l-es'ileti'lletî se'elehâ şulahâ'ü Yanyâ** (Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, nr. 706, vr. 42-46). **5. Keşfü'r-reyn 'an beyânî'l-mesh 'ale'l-cevrebeyn** (Mektebetü'l-Melik Abdullah b. Abdülazîz er-Rakamiyye, nr. 243). Tahtâvî'nin kaynaklarda *Risâle fi'l-mesh 'ale'l-huffeyn* adlı bir eseri de anılır.

BİBLİYOGRAFYA :

Cebertî, *'Acâ'ibü'l-âşâr*, I, 367, 466, 525, 539-540; II, 60; III, 106-107, 280-281, 385-386, 499, 531-533, 573; Ali Paşa Mübârek, *el-Hıtaî'tü't-Tevfikıyye*, Kahire 1422/2001, XIII, 157-160; Serkîs, *Mu'cem*, II, 1233-1234; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 428; *Hediyetü'l-'ârifîn*, I, 184; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, II, 81-82; Baytâr, *Hilyetü'l-be-*

şer (nşr. M. Behcet el-Baytâr), Dimaşk 1380/1961, I, 281-282; Haflî Merdem Bek, *A'yânü'l-karnî's-şâlis 'aşer fi'l-fikr ve's-siyâse ve'l-ictimâ'*, Beyrut 1977, s. 73-74; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), I, 245; Mâlik M. Ahmed Reşvân, *'Ulemâ'ü'l-Ezher beyne Bunâbârt ve Muhammed 'Alî*, Kahire 1989, s. 372-374; Sâlihiyye, *el-Mu'cemü's-şâmil*, III, 504-506; M. Zâhid el-Kevserî, *et-Tahrîrü'l-vecîz fimâ yebteğihî'l-müstecîz* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Halep 1413/1993, s. 9-10, 71; Ahmet Özel, *Hanefî Fikih Alimleri*, Ankara 2006, s. 157-158.

PHILIP CHARLES SADGROVE

TAHTÂVÎ, Ahmed Râfi' (أحمد رافع الطهطاوي)

Ahmed Râfi' b. Muhammed b. Abdilazîz el-Hüseyinî el-Kâsimî et-Tahtâvî
(1859-1936)

Mısırlı Hanefî âlimi.

Circâ müdüriyetine bağlı Tahtâ'da doğdu (1275/1859). Tanınmış bir seyyid ailesine mensuptur. İlk öğrenimini ve hıfzını memleketinde tamamladı. 1287 (1870) yılında Kahire'ye giderek Ezher'de tahsilini sürdürdü. Muhammed İliş, Abdülhâdî el-Ebyârî, Zeyn b. Ahmed el-Mersafî, Abdülkâdir er-Râfiî, Abdurrahman en-Nevâvî, Abdurrahman eş-Şirbinî, Muhammed el-Hudârî, Muhammed el-İnbâbî, Hasan et-Tavîl, Muhammed eş-Şerkâvî, Muhammed Ali el-Besyûnî gibi âlimlerden ders aldı. Ali b. Halîl el-Asyûtî, İbrâhim es-Sekkâ ve Muhammed el-Üşmûnî'den hadis okudu. 1299'da (1882) Ezher şeyhi Muhammed el-İnbâbî'den icâzet ve tedris izni aldı. Mehdi el-Abbâsî Ezher şeyhi olduğunda Tahtâvî'ye dinî işlerle ilgili yüksek derecede bir görev vermek istediği de Tahtâvî kabul etmeyerek memleketine döndü, öğretim ve telifle meşgul oldu. Kendisinden ders alanlar arasında Râgıb et-Tabbâh, Ebû'l-Feyz İbnû's-Siddîk el-Gumârî, kardeşi Ebû'l-Fazl İbnû's-Siddîk el-Gumârî ve Zâhid Kevserî gibi âlimler vardır. 1898'de

Ahmed Râfi'
et-Tahtâvî

Tahtâ'da Medresetü feyzi'l-mün'im adlı özel bir medrese yaptırdı ve bir süre faaliyet gösterdikten sonra devlete devretti (1912). 1901'de ikinci dereceden, 1904'te birinci dereceden kisve-i teşrîfi'l-mazhariyye nişanıyla ödüllendirildi. 1908'de yerleştiği Kahire'de vefat etti.

Eserleri. 1. Bulûğu's-sûl fi tefsiri "le-ķad câ'eküm resûl" (Kahire 1305). **2. Kemâlü'l-'inâye bi-tevcihî mâ fi "leyse kemîşlihî şey'ün" mine'l-kinâye** (Kahire 1313). **3. el-Ķavlü'l-'icâbî fi tercemeti'l-'Allâme Şemsiddîn el-İnbâbî** (Kahire 1314). **4. Ref'u'l-ğavâşî 'an mu'çilâti'l-Muṭavvel ve'l-havâşî.** Teftâzânî'nin *el-Muṭavvel*'i ile Seyyid Şerîf el-Cürçânî ve Siyâlkûtî'nin buna yazdıkları hâşiyeler üzerine yazılmış bir ta'likattır. Beş cilt olup ilk cildi basılmıştır (Kahire 1333). **5. eş-Şağrû'l-bâsim fi menâķibi Sidi Ebi'l-Ķâsim** (Kahire 1339). Müellifin mensup olduğu seyyid ailesinin atası Ebû'l-Kâsim Celâled-din b. Abdülazîz b. Yûsuf b. Râfi' el-Hüseyinî et-Tilimsânî hakkındadır. **6. et-Tenbih ve'l-ikâz li-mâ fi züyûli Teżķireti'l-huffâz.** Zehebî'nin eserine Ebû'l-Mehâsin el-Hüseyinî, Takıyyüddin İbn Fehd ve Süyûtî'nin yazdığı zeyiller üzerine kaleme alınan bir ta'likat olup bu eserlerin sonunda basılmıştır (Dimaşk 1348).

Tahtâvî'nin diğer eserleri de şunlardır: *Nefeḫâtü't-ṭib 'alâ tefsiri'l-Haṭib, Şerḫü's-şadr bi-tefsiri sûreti'l-Ķadr, Naẓmü'd-düreri'l-ḫisân fi tefsiri âyeti şehri Ramazân, el-Mes'a'r-racihî ilâ fehmi şerhi Ğarâmi Şaḫih* (İbn Ferah el-İşbîlî'nin hadis terimlerine dair eseri üzerine yazılmış bir çalışmadır), *en-Nesimü's-seharî 'alâ Mevliidi'l-Huḫarı, Minṣatü'l-ibtihâc bi-ķuşṣati'l-isrâ' ve'l-mî'râc, Ferâ'idü'l-fevâ'idü'l-vefiyye bi-maķāşidi ḫafiyyeti'l-elfiyye, Hidâyetü'l-muctâz ilâ nihâyeti'l-icâz fi't-teşbih ve'l-kinâye ve'l-mecâz, er-Riyâzû'n-vediyye 'ale'r-Risâleti's-Semerķandiyye, eṭ-Ṭırâzû'l-mu'allem 'alâ havâşî's-Süllem, Resâ'ilü'l-muḫâḫara fi mesâ'ili'l-münâzara, el-Mes'a'l-ḫamid fi beyâni ve tahriri'l-esânid* (*İrşâdü'l-müstefid ilâ beyâni ve tahriri'l-esânid*). Tahtâvî ayrıca birçok esere ta'likat yazmış, bazı eserleri ihtisar etmiştir (Zekî Fehmî, s. 515).

BİBLİYOGRAFYA :

Ali Paşa Mübârek, *el-Hıtaî'tü't-Tevfikıyye*, Kahire 1422/2001, XIII, 146-147; Feret Süleyman Fuâd, *el-Kenzü's-semîn li'l-'uzamâ'i'l-Mısıriyyîn*, Kahire 1917, s. 140-145; Serkîs, *Mu'cem*, II, 1245-1246; Zekî M. Mücâhid, *el-A'lâmü's-Şarkıyye*, Kahire 1369/1950, II, 72-74; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, II, 119-120; Zirikî, *el-A'lâm* (Fet-

hullah), I, 124; M. Zâhid el-Kevserî, *et-Tahrîrû'l-veciz fî mâ yebteğîhi'l-müsteciz* (nşr. Abdülfetâh Ebû Güdde), Halep 1413/1993, s. 79; Zekî Fehmî, *Şafvetü'l-âşr fî târih ve rûsûmî meşâhiri ri-câli Mısr*, Kahire 1995, s. 510-517; İbrâhim b. Abdullah el-Hâzîmî, *Mevsû'atü a'lâmi'l-karnî'r-râbi'* 'aşer ve'l-hâmis 'aşer el-hicrî fî'l-âlemi'l-Arabî ve'l-İslâmî, Riyad 1419, II, 682-685; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Câmi'u's-şürûh ve'l-havâşî*, Ebûzâbi 1425/2004, I, 631; II, 1277.

PHILIP CHARLES SADGROVE

TAHTÂVÎ, Rifâa Râfi'

(bk. RIFÂA et-TAHTÂVÎ).

TAHVİL

(التحويل)

Devletin veya özel kuruluşların çıkardığı faizli borç senedi

(bk. FAİZ; SENET).

TAHVİL

(التحويل)

Farklı isnadları bulunan bir hadisi rivayet ederken isnadların birinden diğerine geçmeyi ve bunların ortak râvisinden sonra konulan özel işareti belirten hadis terimi.

Sözlükte “dönüştürmek, durumunu veya yerini değiştirmek” anlamındaki **tahvîl**, terim olarak “bir hadisi farklı isnadlarıyla birlikte rivayet ederken bir isnaddan diğerine geçmek” anlamına geldiği gibi isnadların birleştiği isimden sonra konulan özel işaretin de adıdır. Bir hadisin ayrı ayrı isnadlarının, bu isnadların her birinde bulunan müşterek râviden itibaren birleştirilerek zikredilmesi isnadın ve metnin her seferinde tekrarlanmasını engelleme kolaylığı sağlar. Bu uygulama ilk döneme ait muteber hadis kaynaklarında görülmekle birlikte (meselâ bk. Buhârî, “İmân”, 8; “İlim”, 2; Müslim, “İmân”, 8; Ebû Dâvûd, “Tahâre”, 12; Tirmizî, “Tahâre”, 1; Nesâî, “Tahâre”, 60; İbn Mâce, “Sünne”, 2) özellikle isnadların uzadığı ve sayıca arttığı sonraki dönemlerde yaygınlaşmıştır. Tahvil, en yaygın şekliyle isnadların her birinde bulunan ortak râviden sonra senedler arasına konulan ve “hâü't-tahvîl” yahut “hâü'l-havâle” olarak adlandırılan noktasız bir hâ (ح) harfiyle gösterilir. Mutlak anlamda tahvil denilince bu harf kastedilir. Tirmizî'nin *el-Câmi'u's-şâhih*'indeki şu is-

nad (“Tahâre”, 1) bir tahvil örneğidir: حدثنا قتيبة بن سعيد حدثنا أبو عوانة عن سماك بن حرب ح وحدثنا هناد حدثنا وكيع عن إسرائيل عن سماك عن مصعب بن سعد عن ابن عمر عن النبي صلى الله عليه وسلم قال “...:

Bu senedlerdeki ortak râvi Simâk b. Harb'dir. Tahvil işareti olan “hâ”nın hangi kelime veya ifadenin kısaltması olduğu konusunda bilgi bulunmadığı gibi rivayet sırasında okunup okunmayacağı, okunacaksa nasıl telaffuz edileceği de tartışmalıdır. Bu meselede önceki âlimlere ait herhangi bir açıklamaya rastlamadığını söyleyen İbnü's-Salâh'ın (‘*Ulûmü'l-hadis*, s. 203) vicâde yoluyla elde ettiği birkaç nüshadaki kayıtlarla bazı çağdaşlarından naklettiği görüşler konuyla ilgili ilk bilgilerdir. Bu sebeple tahvil işaretinin bir usul meselesi olarak İbnü's-Salâh'tan önce ele alınmadığı, meselenin daha çok müteahhirin dönemi hadis âlimlerinin ihtihadları üzerinden tartışıldığı belirtilmiştir (Bedreddin ez-Zerkeşî, III, 595).

En yaygın görüşe göre tahvil işareti “tahvîl” veya “tahavvül” kelimelerinden alınmış olup “hâ” şeklinde uzatılarak okunur. İbnü's-Salâh'a göre V (XI) ve VI. (XII.) yüzyıllarda yaşamış bazı muhaddislere ait nüshalarda tahvil işaretinin bulunması gereken yerlerde metnin oradaki şekliyle doğru olduğunu gösteren bir işaret olan “sahha” (صح) kelimesinin yazılması olması tahvil işaretinin “sahha”nın kısaltması olduğunu aklı getirirse de bu işaretler aslında, hadisin farklı senedleri sıralanırken birinci senede ait metnin düştüğü zannını veya ikinci senedin birincisine karıştırılıp tek isnad haline getirildiği yanlışını ortadan kaldırmak amacıyla konulmuştur (‘*Ulûmü'l-hadis*, s. 203-204). Mağribli muhaddislere göre tahvil işareti, “Hadisi sonuna kadar oku” mânasına gelen “el-hadîse” ibaresinin kısaltması olup “el-hadîs” diye okunur. Öte yandan bu işaretin iki isnadı birinden ayırması itibarıyla “ayraç, engel” anlamına gelen “hâil” veya “hâciz” kelimelerinin kısaltması olduğu, hadisten sayılmadığı için rivayet sırasında okunmayacağı da söylenmiştir. Tahvil işaretinin noktalı hâ (ح) olduğu da ileri sürülmüştür. Buna göre işaretin söz konusu şekli “isnâdü âhar” ibaresindeki “âhar” (آخر) kelimesinde, “bir isnaddan diğerine geçiş / çıkış” anlamındaki “hurûc” (خروج) kelimesinde ya da “ahberenâ” veya “habberenâ” gibi rivayet lafızlarında bulunan (Bedreddin ez-Zerkeşî, III, 595) hâ harfini ifade etmektedir. Ancak İbn Kesîr, noktasız hâ kullanımının neredeyse üzerinde icmâ edilmiş kadar meşhur olduğunu söylemektedir (Ahmed

M. Şâkir, s. 134). Ayrıca çok yaygın olmasa da vav harfi de tahvil işareti olarak kullanılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-Arab, “hvl” md.; İbnü's-Salâh, ‘*Ulûmü'l-hadis*, s. 203-204; Nevevî, *Şerhu Müslim* (nşr. Halîl el-Meys), Beyrut 1407/1987, I, 153-154; Bedreddin ez-Zerkeşî, *en-Nüket 'alâ Mukaddimetü İbni's-Salâh* (nşr. Zeynelâbidin b. Muhammed Bellâ Füreyc), Riyad 1419/1998, III, 595; Şemseddin es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîş* (nşr. Ali Hüseyin Ali), Beyrut 1403/1992, II, 216-218; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatif), Beyrut 1399/1979, II, 88; Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s. 387; Ahmed M. Şâkir, *el-Bâ'îşü'l-haşiş*, Beyrut 1414/1994, s. 134; Abdullah Aydınli, *Hadis İstihlakları Sözlüğü*, İstanbul 2006, s. 133.

EMİN ÂŞIKKUTLU

TAHVİL

(تحويل)

Dîvân-ı Hümâyun Kalemî'ne bağlı şubelerden biri.

Sözlükte “değiştirmek” anlamına gelen **tahvîl** kelimesi Osmanlı merkez teşkilâtında, “mahlûl” adı verilen boş timar ve zeâmetlerin el değiştirmesinde gerekli olan tahvil hükmünü hazırlayan şubenin adıdır. Ayrıca boş timar ve zeâmetlerin kayıtlarını, bazı nizamnâmeleri ve çeşitli önemli evrakı saklama görevi sebebiyle Kese Kalemî, burada tutulan nişan defterleri dolayısıyla Nişan Kalemî adlarıyla da bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nde timar sisteminin uygulandığı zamanlardan beri bu şubenin görevleri nişancıya bağlı divan kâtiplerince yürütülmüştür. Yukarıdaki isimler, Dîvân-ı Hümâyun Kalemî'nin XVII. yüzyılın ortalarından itibaren şubelere ayrılmasından sonra kullanılmaya başlanmıştır. Kalemî'nin âmiri olan tahvil kesedarına belgelerde tesbit edilebildiği kadarıyla ilk defa XVIII. yüzyılın ortalarından sonra rastlanmıştır (BA, A.RST, nr. 1-11; 11 Rebülevvel 1169 / 15 Aralık 1755 tarihli buyruldu). Kalemde hazırlanan evrakın kontrolünü yapan, kesedara bağlı ve onun yardımcı durumundaki bir tahvil mümeyyizinin görev yaptığı tesbit edilmektedir. Diğer divan kalemîleri gibi Tahvil Kalemî de beylikçi ve reisülküttâbın idaresi altında olup buraya ait evrakın cinsine göre âmedci efendinin de kontrolü söz konusudur.

Tahvil Kalemî klasik dönemde daha çok timar ve zeâmet tevcihi işlemleriyle uğraşmaktaydı. Mahlûl timar ve zeâmetlerin tevcihi Tahvil Kalemî, Ruûs Kalemî ve Defterhâne tarafından tutulan kayıtlara